

WAARNEMINGEN BIJ EEN SPREEUWENSLAAPPLAATS

P. van der Poel

Het is nu alweer meer dan een half jaar geleden dat 's avonds grote troepen Spreeuwen zich verzamelden in en rond Hilversum. Tegen de tijd dat het donker werd vlogen ze in de richting van het Corversbos, waar de Spreeuwenwolken dan een soort zwarte hagelbuien loslieten op de aanplantingen van naalddhout. Soms waren binnen enkele minuten alle Spreeuwen gaan zitten op de takken, dicht opeen gepakt en volop kwetterend.

Op vele plaatsen in Hilversum keken de bewoners aan het eind van de middag al angstig uit naar de invasie. Nu en dan kwamen mensen naar buiten om de Spreeuwen te verjagen; hierbij maakten ze zoveel mogelijk lawaai door deksels tegen elkaar te slaan of zelfs alarmpistolen af te schieten. Wanneer ze een groep - tijdelijk - op de vlucht joegen, werden ze vaak getroffen door enkele flodders waarmee de wegvliegende Spreeuwen terugbetaalden.

Velen zullen zich afvragen of het verschijnsel dat zoveel Spreeuwen bij elkaar komen zo bijzonder is. Nu, dat is het niet. Spreeuwen slapen buiten de broedtijd altijd op gemeenschappelijke slaappleatsen. Doorgaans zijn die slaappleatsen echter niet zo dicht bij de huizen en lang niet altijd in een bos. In Amsterdam slapen vaak veel Spreeuwen in de bomen tegenover het Centraal Station.

Spreeuwen hebben hun slaappleatsen veelal in rietvelden, waar grote oppervlaktes riet sneuvelen onder de massa's Spreeuwen. Een bekende plaats waar ze in het riet plegen te slapen is het Naardermeer. Aan het begin van deze eeuw is daar al over geschreven door Jac. P. Thijsse ("De Spreeuwenwolk" in "Uit de Levende Natuur"). In dat verhaal beschrijft hij op zijn bekende manier hoe hij op een avond het slapen gaan van de Spreeuwen daar heeft kunnen aanschouwen. Ook vertelt hij - op zo'n suggestieve manier dat je zou denken er bij te zijn geweest - hoe een Sperwer op de Spreeuwen joeg. Uit het hele verhaal proef je de sfeer die er hangt wanneer je het imposante schouwspel van de slaaptrek van de Spreeuwen gadeslaat.

Het schouwspel bij het Corversbos was dermate boeiend dat de mensen 's avonds in steeds grotere getale kwamen kijken. De meeste toeschouwers hadden er de eventuele voltreffers op kleding en hoofd ruimschoots voor over!

In dit stukje wil ik proberen iets te vertellen van deze - voor mij zo fijne - tijd en van allerlei ervaringen die ik daar heb opgedaan, ook al kan ik het niet zo plastisch weergeven als Thijsse dat kon. Het voornaamste doel is om te laten zien hoe je vaak zeer dicht bij huis op een indringende manier veel kan leren. Het geeft mij altijd veel meer voldoening iets te leren in het veld, dan alles uit boeken te halen. Hiermee wil ik niet zeggen dat het niet fijn kan zijn om boeken te lezen over je favoriete onderwerpen. Door datgene dat je in boeken gelezen hebt, kun je juist gestimuleerd worden in het veld op bepaalde gedragingen en dergelijke te gaan letten.

Tijdens alle keren dat ik heb staan kijken noteerde ik zoveel mogelijk van hetgeen mij opviel. Ik ben mij ervan bewust dat erg veel dingen mij zijn ontgaan en dat ik veel niet opgeschreven heb (of vergeten ben) door de snelle opeenvolging van gebeurtenissen.

Hoewel het mij niet ontgaan was dat er in februari op een gegeven ogenblik 's avonds grote Spreeuwenwolken rondvlogen en er overdag vaak Sperwers (soms twee tegelijk) boven Hilversum joegen, duurde het tot de 29e van die maand vóór ik ontdekte waar de Spreeuwen sliepen.

Die dag stond ik in de ochtendschemering op de brug van de Gijsbroecht v. Aemstelstraat over de Gooise Vaart naar baltzende Dodaarsjes te kijken. Plotseling hoorde ik een geluid dat deed denken aan een donderbui die opeens losbarst. Toen ik opkeek zag ik laag over de rand van het Corversbos een enorme massa Spreeuwen aankomen. Nadat zij mij gepasseerd waren in de richting van de Kerke-landen, zag ik nog hoe groepen zich afsplitsten van de hoofdmacht en uitwaaierden over Hilversum. In het Corversbos rook ik even later duidelijk de plaats waar zij gezeten hadden in een sparrenaanplant. De takken waren bepleisterd met uitwerpselen en ook de grond onder de bomen was bedekt met een mestlaag.

Vanaf die dag ben ik vrijwel iedere avond en vaak ook 's ochtends gaan kijken naar de verzamelende, respectievelijk vertrekkende, Spreeuwen. Het duurde echter ongeveer tot 10 maart voordat ik serieuze pogingen deed het aantal Spreeuwen vast te stellen. Dit deed ik door het afpassen van groepjes waarvan ik het aantal redelijk kon vaststellen.

Doordat aankomende wolken Spreeuwen zich vaak vermengden en rondvlogen, waren de schattingen uiteraard niet al te nauwkeurig. De ene avond verliep de aankomst van de Spreeuwen regelmatig dan de andere. Een extra moeilijkheid werd soms veroorzaakt doordat de Spreeuwen plotseling op een andere plaats verzamelden of gingen slapen. Tweemaal sliepen ze zelfs meer dan een kilometer verder op. Meestal echter doken ze in de aanplantingen langs de Schuttersweg, ongeveer ter hoogte van de NCRV studio.

Een paar maal heb ik een aantal foto's gemaakt van Spreeuwenwolken (kleinbeeld, op een 27 DIN film met een 28 mm groothoeklens), waarvan ik de aantallen reeds geschat had. Naderhand werden op de vergrotingen zo goed mogelijk alle stipjes geteld. Hieruit berekende ik dat mijn schattingsfout (voor afzonderlijke wolken) tussen de + en - 7% lag.

Van 25 maart tot en met 1 april heb ik niet kunnen tellen omdat ik toen met vakantie was.

Ochtendtellingen waren in de regel bijzonder moeilijk, doordat de Spreeuwen iedere dag weer in een andere - moeilijk te voorspellen - richting wegvlogen. Bovendien vlogen ze altijd laag over de boomtoppen.

In grafieken 1 en 2 heb ik getracht weer te geven hoe het aantalsverloop was in de periode van 10 tot 24 maart en van 2 tot 16 april. Uit de grafieken blijkt dat het aantal Spreeuwen op de slaappleats(en) niet constant was. Dit kan ten dele veroorzaakt zijn door telfouten. Een belangrijke oorzaak voor de schommelingen is vermoedelijk ook het feit dat er steeds Spreeuwen bijkwamen vanuit hun meer zuidelijke winterkwartieren (onze broedvogels dus), terwijl onze winter-gasten geleidelijk naar het noorden vertrokken.

Na mijn terugkomst van de vakantie bleek dat er meer Spreeuwen waren dan voor mijn vertrek. (Tijdens de overtocht vanuit Engeland zag ik in de ochtend Spreeuwen van over zee de Nederlandse kust bereiken.) Na een maximum bereikt te hebben rond 4 april, daalde het aantal vrij snel, totdat er op 15 april nog maar enkele duizenden over waren.

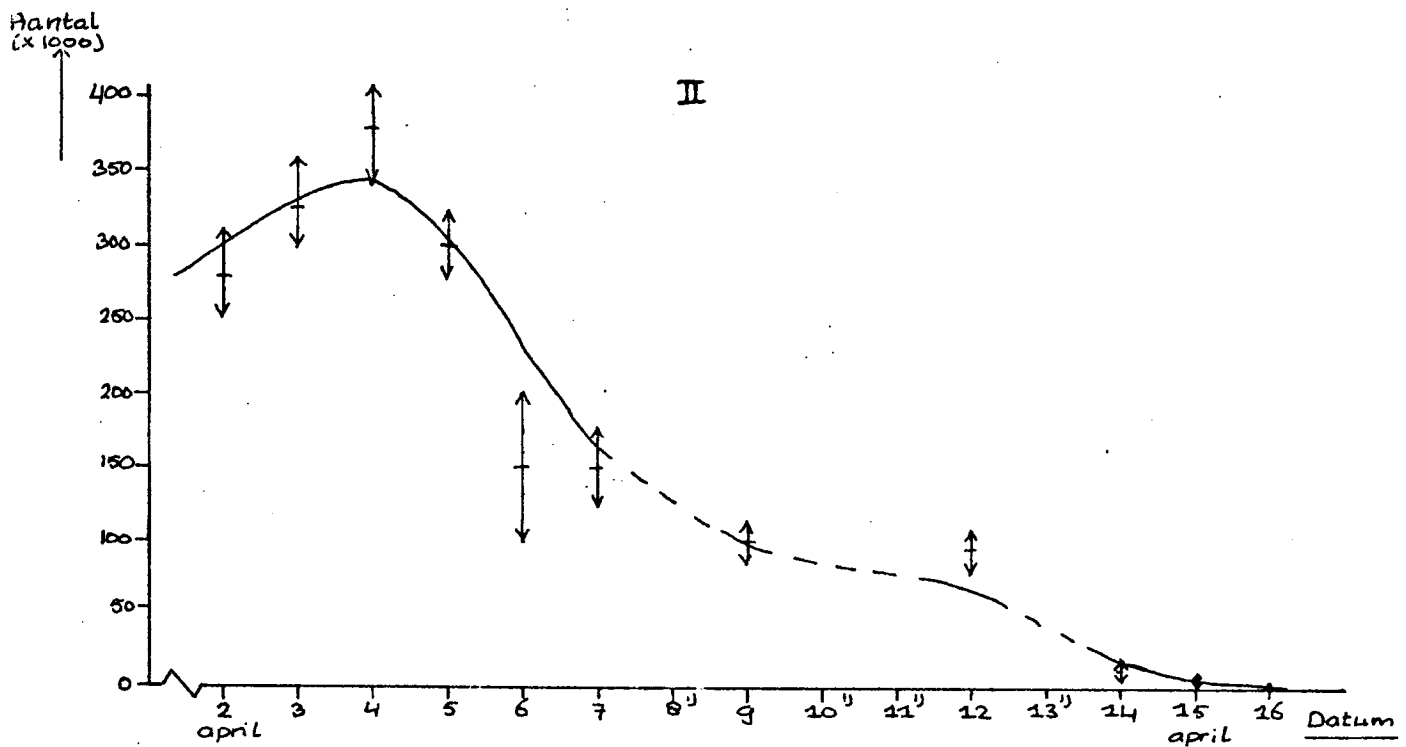
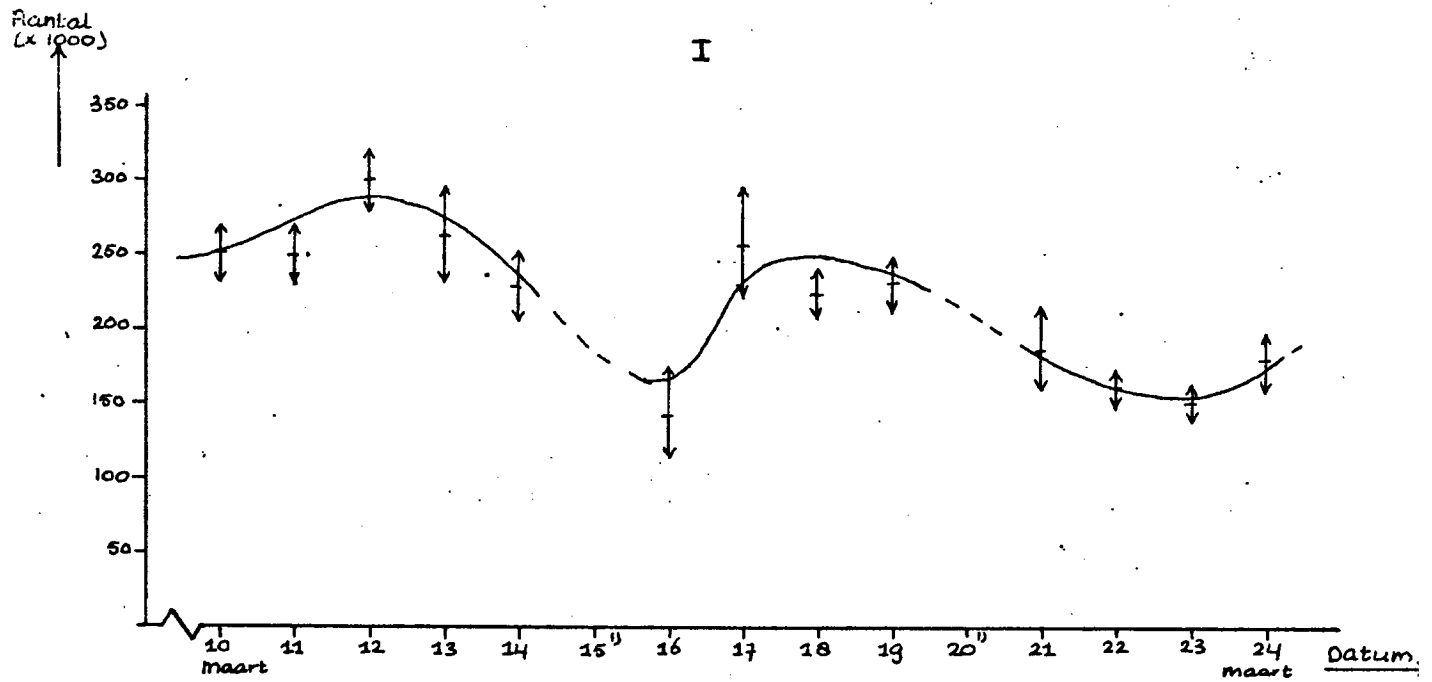
Uit mijn notities blijkt dat het me op 8 april begon op te vallen dat er 's avonds veel Spreeuwen gepaard aankwamen. Op 13 april waren de meeste Spreeuwen gepaard, waarbij het op 14 en 15 april zo was dat eerst de gepaarde vogels aankwamen en nogal verspreid gingen zitten; bovendien was er veel heen en weer gevlieg. Na 20 tot 25 minuten kwamen de eerste groepen "vrijgezellen" aan, die zich bij de anderen aansloten. Op 17 april was het Spreeuwenfeest over en kwamen er nog maar enkele Spreeuwen kijken.

GRAFIEK I & II Aantalsverloop Spreeuwen op slaapplaatsen in Corversbos:

I periode 10 t/m 24 maart

II. periode 2 t/m 16 april

De lengte van de pijlen geeft het schattingsinterval aan
(inclusief $\pm 7\%$).

1) Niet op deze datum geteld of tellen onmogelijk

In de periode vóór mijn vakantie heb ik overdag regelmatig gezocht naar dode vogels om te trachten - aan de hand van eventueel geringde vogels - de herkomst van de Spreeuwen vast te stellen. In de nacht sterven er vaak zieke vogels, terwijl velen het slaapbos niet eens bereiken maar tijdens de avondtrek dood uit de "verzamelbomen" tuimelen.

In twee weken tijd vond ik meer dan 130 lijkjes, waarvan er twee een ring droegen. Op 2 maart vond één van de vaste toeschouwers niet ver van de slaappleaats nog een dode Spreeuw met ring.

In alle drie de gevallen betrof het Nederlandse ringen:

<u>Ringnummer</u>	<u>Geringd te</u>	<u>D a t u m</u>	<u>R i n g e r</u>
K 492.398	Laren	15-12-1975	E.R. Osieck
K 492.638	Laren	31- 1-1976	E.R. Osieck
K 427.469	Edo	1- 2-1976	H. Stel

Na mijn terugkomst uit Engeland had ik geen tijd meer om met het zoeken door te gaan.

Bij het zoeken op de slaappleaatsen vond ik ook regelmatig plukresten door Sperwers achtergelaten. Op den duur ging het vinden van lijkjes en plukresten me steeds gemakkelijker af. Het viel op dat de Sperwers hun prooi vaak op vaste plaatsen plukten, meestal op een boomstompje of andere verhoging. In vrijwel alle gevallen lagen de plukresten op de overgang van dichte (naaldhout aanplant) naar meer open begroeiing (randen met loofbomen). Slechts in één aanplant van dennen gemengd met loofhout - hier werd tweemaal geslapen - lagen de plukresten kriskras verspreid. De bomen stonden hier vrij ver uitelkaar en doordat er geen blad aan de bomen zat, was het vrij open.

In de meeste gevallen was de kop van de romp afgetrokken en lag deze vaak vrij ver van de plukresten af. Doorgaans was alleen de borst van de Spreeuw opengepikt (de borstspieren worden als "lekkernij" het eerst gegeten). In de twee weken dat ik naar dode Spreeuwen zocht vond ik 73 plukresten van Spreeuwen en één van een Merel.

Onder de bomen waar 's ochtends de Sperwers vaak vóór en na het jagen kwamen zitten, vond ik tweemaal een Sperwer braakbal.

I

II

I Snaveltype van stootvogelsoorten die hun prooi met de klauwen doden en met de snavel in stukken scheuren.

II Snaveltype van stootvogelsoorten die hun prooi met de klauwen grijpen maar met de snavel doden en verscheuren.

(Tekeningen naar "Het Leven der Dieren", deel VII)

Alvorens nader in te gaan op het jagen van Sperwer en Bosuil, wil ik eerst nog proberen de coördinatie van de vliegbewegingen van de Spreeuwenwolken te beschrijven evenals hun gedrag op de slaapplaats.

Alle keren dat ik ben gaan kijken was ik weer verbaasd om te zien hoe de wolkenmassa's heen en weer zwenkten en hoe twee wolken uit verschillende richtingen samen tot één wolk versmolten. Nooit was er enige aanwijzing van een botsing of paniek omdat ze niet wisten wat te doen. Integendeel, het leek wel of ze voorvoelden welke wending gemaakt moest worden.

Soms raakten andere vogelsoorten verzeild in de Spreeuwenmassa. Dit waren meestal Houtduiven en een enkele keer Kauwtjes. De houtduiven zaten toen al op eieren (op 9 maart zag ik de eerste jongen in nesten), en vlogen zo nu en dan in paniek op wanneer er plotseling een escradon Spreeuwen laag over raasde. Wanneer deze Houtduiven tussen de Spreeuwen terecht kwamen, wisten ze absoluut niet hoe ze mee moesten buigen met alle bochten en draaien van de Spreeuwenwolk. Met "hoekige" en onregelmatige vleugelslagen - zo nu en dan lieten ze zich zelfs een eindje vallen - probeerden ze te ontsnappen. Wanneer dit lukte, werden de duiven vaak verrast door een plotselinge bocht van de Spreeuwen en raakten ze opnieuw verward in de Spreeuwenkluwen.

Vóór het slapen gaan verzamelden de Spreeuwen zich ook vaak in de weilanden; soms was het alsof één van de weilanden omgeploegd was. Grote oppervlakten waren dan helemaal bedekt door een tapijt van vogels, waarbij het leek alsof het tapijt zichzelf voortrolde als een oneindige loper. De achterste vogels vlogen steeds naar voren om daar weer te landen, enz. Bij het passeren van een sloot ontstond er vaak een hele waternevel doordat de Spreeuwen kennelijk niet goed koken waar ze landden.

Ook bij plotseling opvliegen zag ik soms dit verschijnsel optreden.

Op de slaapplaats is het een enkele maal gelukt om de tijd waarin de Spreeuwen in de bomen neerdaalden vast te stellen. In alle gevallen bleek dat de "landingssnelheid" 550 tot 650 Spreeuwen per seconde bedroeg. Daarbij gingen ze steeds zo dicht mogelijk bij elkaar zitten. Doordat vaak de takken te ver doorbogen onder de vele Spreeuwen, werd er meestal nog wat heen en weer ge-fladderd. Wanneer de duisternis was ingevallen bleef de Spreeuwenshare zitten kwetteren tot de volgende dag.

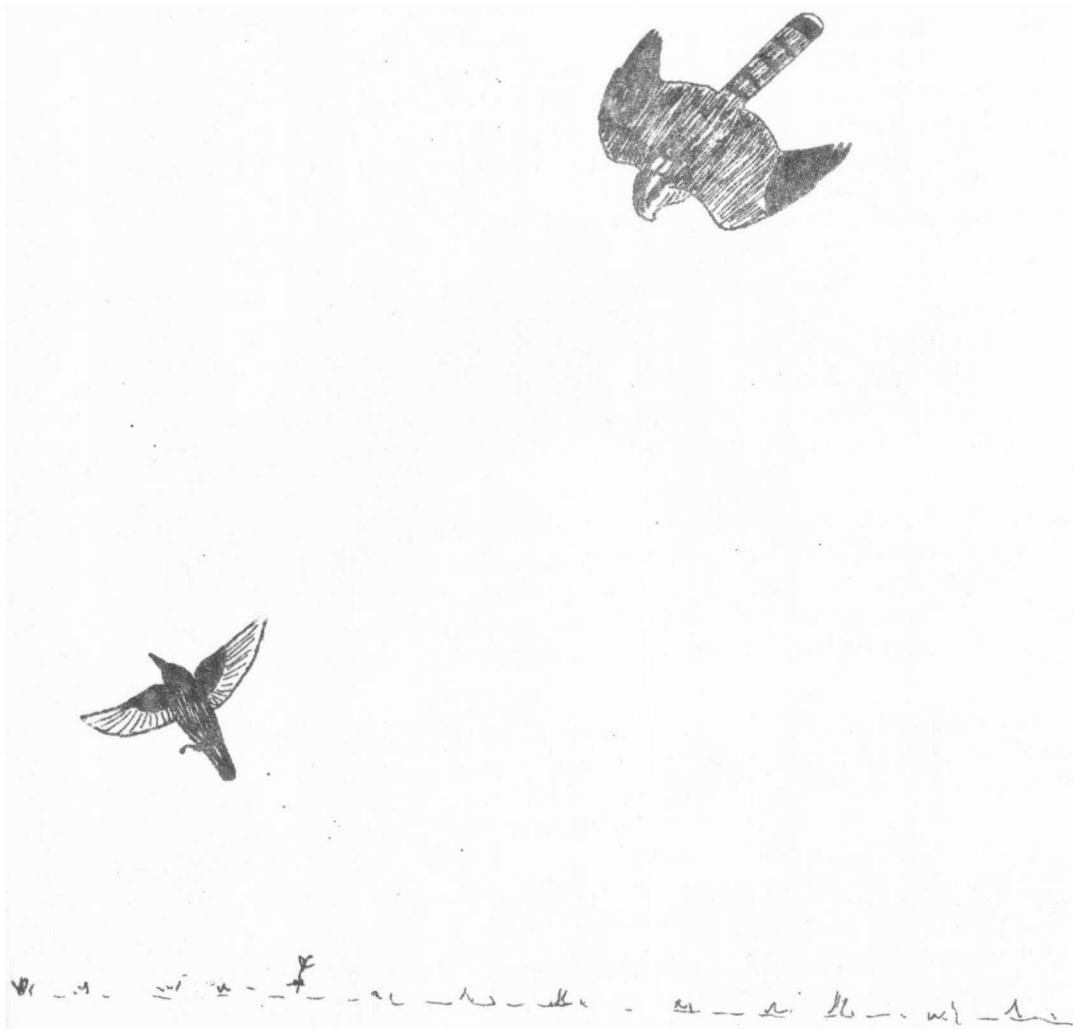
In de ochtendschemering begonnen de Sperwers met "verkenningsvluchten" over de slaapplaats. Bij het verschijnen van een Sperwer verstomde het geluid van de Spreeuwen om na het passeren van hun vijand weer snel toe te nemen. Dit verschijnsel nam ik eenmaal waar toen drie Kokmeeuwen op ochtendtrek laag overkwamen. Overvliegende Houtduiven of andere vogelsoorten leverden deze reactie niet op.

Ik ben ook 's nachts nog wel gaan kijken en luisteren op de Spreeuwenslaapplaats wanneer de Bosuilen hun jacht op de Spreeuwen geopend hadden. In totaal ben ik een keer of zes tussen 23.00 en 04.00 gaan kijken. De Spreeuwen reageerden niet op overvliegende Bosuilen; kennelijk zagen ze hun niet goed genoeg om er angstig voor te zwijgen. Driemaal heb ik meegemaakt dat een Bosuil een Spreeuw uit de massa wegplukte zonder dat de andere vogels reageerden op de doodskreten van hun soortgenootje.

Nu ben ik automatisch terechtgekomen bij de predatoren van de Spreeuw. Van deze predatoren - de Sperwer en de Bosuil - heb ik vooral veel gezien van het gedrag van de Sperwer. Uit mijn notities bleek dat ik alleen al minstens 12 maal heb gezien hoe een Sperwer daadwerkelijk een Spreeuw sloeg. Het aantal Sperwers was moeilijk vast te stellen omdat je nu eenmaal nooit weet of je steeds het zelfde exemplaar voorbij ziet komen of steeds weer een andere.

In de ochtenduren werd het tellen vergemakkelijkt omdat dan door het weinige verkeer de doodskreten van de Spreeuwen goed te horen waren. De eerste Sperwers kwamen vóór zonsopgang aan en gingen dan meestal in de bomen langs het rijwielpad ter hoogte van de slaappleafts zitten. Na enkele verkenningsvluchten lukte het de Sperwers geleidelijk om groepen Spreeuwen op te jagen (naarmate het lichter werd).

Aan de hand van mijn waarnemingen schat ik dat 's ochtends meestal 4 tot 6 Sperwers aanwezig waren. Voor de avond schat ik het aantal op 1 tot 3 Sperwers. Vermoedelijk kwamen alleen de nog hongerige exemplaren nog even een avondmaal halen. Steeds als ik twee of meer Sperwers gelijktijdig zag jagen, viel het mij op dat ze individueel jaagden en geen spoor van samenwerking vertoonden. Ze gedroegen zich niet vijandig ten opzichte van elkaar, hoewel ze soms vrij dicht in elkaars buurt kwamen.

Figuur 1 ~ Sperwer stoot op Spreeuw

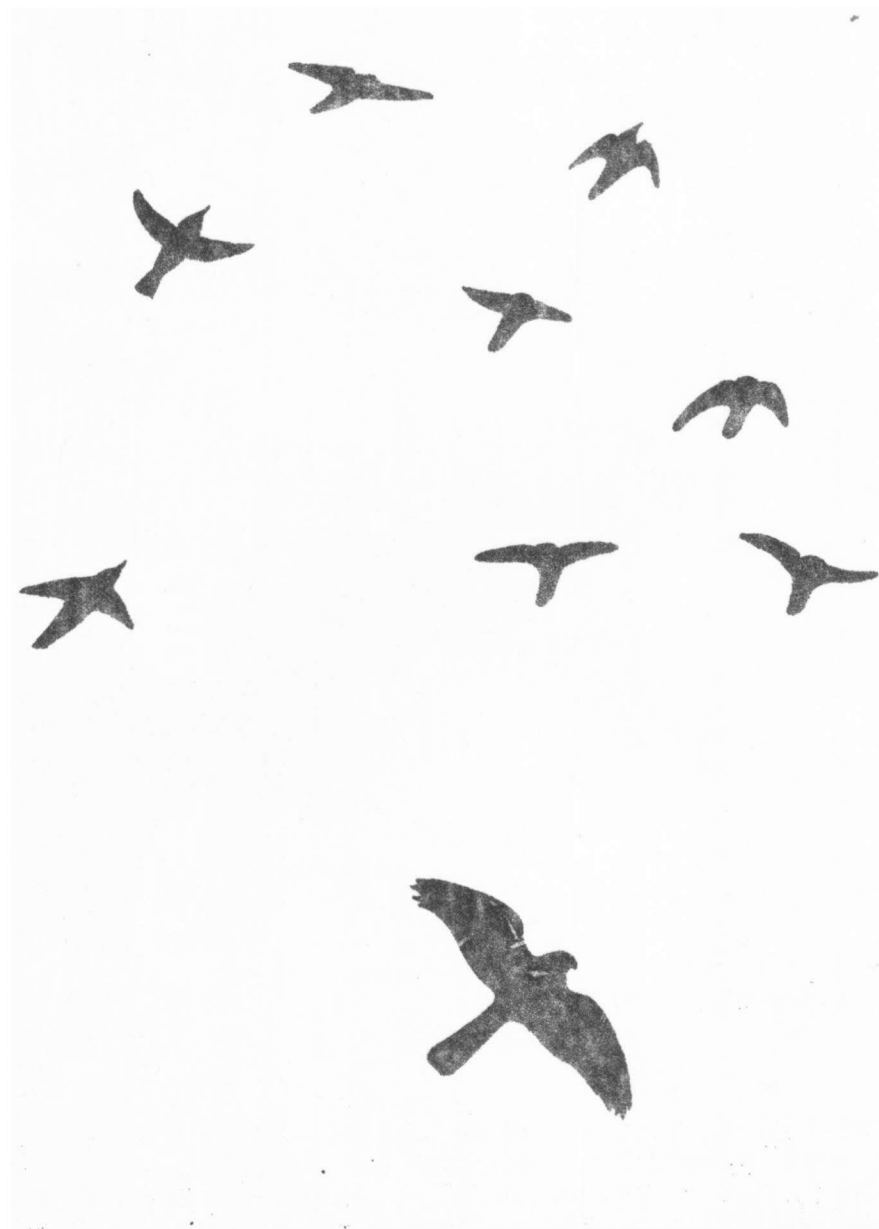
(naar voorbeelden uit "Vogels Onderweg" en "Roofvogeltabel" getekend)

Figuur 2 - Reactie van Spreeuwenwolk op van anderen naderende Sperwer

Thijssen heeft in zijn verhaal "De Spreeuwenwolk" op beeldende wijze beschreven hoe een wolk Spreeuwen reageert op een aanval van een Sperwer. Dit heb ik vooral 's avonds meermalen goed kunnen zien. Wanneer de Spreeuwen in grote troepen vlogen en beneden hen plotseling een Sperwer opdoemde, dan balde een hoofdmacht van Spreeuwen zich boven de Sperwer samen. Als deze op zijn karakteristieke manier omhoog vloog, steeg de hele wolk (als een groot wiel) boven hem uit, hetgeen vaak prachtige "stippelpatronen" te zien gaf. In Figuur 2 heb ik geprobeerd dit weer te geven.

Wanneer de Sperwer van grotere hoogte aankwam, zag je allerlei vreemde patronen binnen de wolk ontstaan, een soort banden met verdichtingen en verdunningen bijvoorbeeld, waardoor je het idee had van een soort elastische ballon die allerlei vervormingen onderging en als één geheel de "prikken" van de stotende Sperwer ontweek. Soms slaagde één van de Spreeuwen er niet in om in de groep te blijven en werd dan achtervolgd door de Sperwer; de Spreeuw dook meestal tussen de bomen door zodat de afloop van de strijd doorgaans niet te zien was. Ik heb ook regelmatig gezien hoe een groepje Spreeuwen een jagende Sperwer lastig viel door constant boven hem te blijven vliegen; hierbij lieten ze veelal een aparte kreet horen. Dit heb ik vaak overdag gezien vlak bij huis en in Figuur 3 heb ik dit geprobeerd weer te geven.

Figuur 3 - Sperwer lastig gevallen door Spreeuwen

Eén van de keren dat ik 's ochtends kwam kijken zag ik in de schemering hoe een Sperwer een Spreeuw - die hij met anderen uit de slaappleats had verjaagd - sloeg. Hij daalde met de luidkeels gillende Spreeuw aan de rand van het pad. Het duurde bijna 1 minuut tot de Spreeuw geen geluid meer maakte. Tot die tijd spartelde hij zo hevig dat de Sperwer met z'n vleugeltoppen en staart op de grond moest steunen. Aangezien de Sperwer zijn prooi met de klauwen doodt, verbaasde het mij dit exemplaar af en toe naar de Spreeuw te zien pikken; later vond ik geen enkele veer op deze plaats.

Nadat de Spreeuw niet meer bewoog en geen geluid meer maakte, bleef de Sperwer nog bijna twee minuten met de Spreeuw in zijn klauwen zitten, om vervolgens naar de dichtere overgangszone naaldhout-loofhout te vliegen. Op die plaats, zo'n 30 meter verderop, vond ik later de plukrest.

Soms had ik het geluk om te zien hoe een afgezonderde Spreeuw over grote afstanden achtervolgd werd. Eénmaal liet een luidkeels schreeuwende Spreeuw zich door de takken van een beuk op de grond ploffen aan de rand van de sparrenaanplant, terwijl een Sperwer hem driest volgde. Nadat de Sperwer de onderste tak voorbij was, maakte hij een ware vrille (stootduik met draai om z'n as), remde zijn vaart en miste net de Spreeuw die weer wegvloog. Binnen een seconde zette de Sperwer de achtervolging weer in.

Een andere keer zat ik juist gehurkt bij een dode Spreeuw toen onder veel misbaar een - toen nog levend - exemplaar zich vlak voor mij door de dichte sparren naar beneden liet vallen. De achtervolgende Sperwer wist hem op minder dan een meter van de grond met twee vooruitgestoken klauwen te grijpen en verdween snel uit mijn gezichtsveld.

Na de eerste jachtpartijen in de ochtend rustten de Sperwers vaak in de hoge beuken tegenover de NCRV. Eén maal had ik het geluk dat er een vlak bij mij toilet ging zitten maken om daarna zijn veren op te zetten en één poot in te trekken. Zo heb ik hem (het was een volwassen mannetje) ruim 10 minuten kunnen bekijken tot een wandelaar hem opjoeg.

Tot slot nog het volgende. Toen ik op een dag mijn speuractie naar dode Spreeuwen juist beëindigd had, zag ik hoe een Ekster vóór een Sperwer uit in de toppen van de sparren dook. De Sperwer volgde de Ekster niet maar ging in een van de beuken op een tak zitten. Even later kwam de Ekster naar de Sperwer toe en begon deze van achteren te pesten met dreigende pikbewegingen. De Sperwer vloog op een gegeven ogenblik naar een hogere tak om daarna plotseling met een onverhoedse beweging naar de Ekster te stoten. De Ekster wist wederom net op tijd in de sparren te ploffen. Toen zag de Sperwer mij helaas bewegen en verdween, zodat ik geen vervolg meer te zien kreeg van dit spannende schouwspel.

(zie ook blz. 26)